

IMPORTANȚA SOCIOLOGIEI ISTORICE PENTRU RELAȚIILE INTERNAȚIONALE. MICHAEL MANN DESPRE IMPERIU

LUCIAN DUMITRESCU*

Abstract. *This essay asks whether historical sociology's contributions to the field of international relations can help the latter improve its understanding of the present by putting forth new research agendas, new concepts and innovative methodologies. The essay argues that the historical sociology of the state is tantamount to the historical sociology of empire. As a consequence, especially in the case of secondary powers, the state-building process can hardly be disentangled from different imperial practices, specific to either direct or informal empires. While in its second part the essay looks critically at Michael Mann's *Incoherent Empire*, it also draws attention to the necessity that secondary powers need to forge specific strategic concepts that are attuned to their particular experiences. Regarding the latter aspect, historical sociology could turn into an invaluable source of knowledge and conceptual innovation.*

Keywords: *historical sociology; international relations; Michael Mann; empire; imperial practices.*

Introducere

Ce legătură/legături există între sociologia istorică și relațiile internaționale? Întrebarea este pusă dinspre cercetarea fundamentală, preocupată prin definiție de inovația conceptuală și metodologică. Eseul de față – pentru că nu e vorba despre un articol de cercetare – încearcă să înțeleagă dacă sociologia istorică poate contribui la o mai bună înțelegere a modului de exercitare a puterii în domeniul relațiilor internaționale și, simultan, la inovații conceptual-metodologice prin intermediul cărora complexitatea relațiilor internaționale să fie mai adecvat sesizată și explorată. Partea introductivă a eseului prezintă succint diferențele dintre istoria tradițională și sociologia istorică. Tot aici sunt oferite câteva detalii despre trăsăturile intelectuale ale lui Michael Mann, care se identifică ca

* Cercetător științific III dr., Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu” al Academiei Române.

sociolog istoric cu preocupări interdisciplinare. Partea a doua prezintă punctele de contact dintre sociologia istorică și relațiile internaționale, precum și modul în care sociologia istorică poate contribui la o mai bună surprindere a complexității din câmpul relațiilor internaționale. Ultima parte a eseului include o privire critică asupra unei lucrări a lui Michael Mann, *Imperiul incoerent*¹, apărută în anul 2003.

Ce particularități are sociologia istorică? Sociologia istorică pleacă de la premisa că sociologia nu poate explica schimbarea macropolitică fără recursul la istorie. În contrast cu istoria tradițională și cu abordarea ei preponderent a-teoretică și evenimentială², sociologia istorică pornește de la premisa că istoria este un proces social. În timp ce istoria tradițională utilizează o metodologie pozitivistă, în baza căreia abordările a-teoretice sunt esențiale pentru decriptarea arhivelor în vederea stabilirii adevărului istoric, sociologia istorică subliniază importanța contextului. Și susține că arhivele și documentele primare examinate de istoric nu pot furniza un adevăr istoric atemporal, ci unul puternic dependent de context și de „matricile sociale mai largi”³ în care sunt ancorate aceste documente primare. O altă diferență între istoria tradițională și sociologia istorică rezidă în faptul că a doua își propune să facă diferența între cauzele accidentale și cele semnificative ale unui eveniment și rămâne deschisă către descoperirea de noi fapte și explicații ale unei teme de interes. Mai precis, sociologia istorică se concentrează asupra evenimentelor care pot produce schimbări structurale (revoluții, războaie, crize economice, catastrofe naturale și pandemii) în raporturile de putere regionale și internaționale. Totodată, sociologia istorică respinge asumptiile eurocentriste din istoria tradițională, atât conceptual, cât și la nivelul metodei de cercetare, prevalent pozitivistă. Astfel, pentru sociologia istorică cea mai longevivă formă de organizare politică în relațiile internaționale a fost imperiul, nu statul. Ca atare, anarhia este doar o premisă realistă, care ocultează realitatea de putere din politica mondială: una de tip ierarhic, reproducă de practicile imperiale ale unor organizații politice contemporane care, din punct de vedere politic și juridic, se identifică ca state-națiune. În contrast cu explicația pozitivistă livrată de istoria tradițională, sociologia istorică propune explicația de tip structural, axată pe continuitate, dar combinată cu importanța acordată „accidentului, contingentei, agențialității și contextualității”⁴. În acest mod, sociologia istorică relevă supraviețuirea structurilor de exploatare *hard* – politice și economice – și *soft* – ideatice – pe durată lungă. Scoate la lumină, cu alte cuvinte, modul în care actori relevanți reproduc aceste structuri, înțelese simultan ca oportunități și constrângeri instituționale de durată lungă și concretizate în prezent sub forma statelor cu capacitate administrativă redusă, a economiilor de piață dependente ori a mimetismului ideologic. Totodată, sociologia istorică

¹ Michael Mann, *Incoherent Empire*, Verso, London, 2003.

² Școala de la *Annales* constituie o excepție importantă de la rețeta metodologică de mai sus, iar istorici contemporani din România, precum Bogdan Murgescu, Victor Axenciuc, Marian Coman etc. sunt preocupați de procesele de lungă durată în cercetările lor.

³ John M. Hobson, George Lawson, „What is History in International Relations?”, în *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 17, Nr. 2, 2008, pp. 415-435.

⁴ *Ibidem*, p. 429.

explorează modul în care, prin viziunea și acțiunea lor strategică, actori relevanți încearcă să modifice structurile instituționale de mai sus pentru a augmenta propria lor „structură de oportunitate”⁵, precum și pe aceea a unor grupuri sociale mai largi.

De ce Michael Mann? Datorită celor patru volume masive dedicate surselor puterii sociale⁶, publicate de-a lungul a aproape trei decenii. Ca sociolog istoric, Mann respinge naționalismul metodologic și subliniază mecanismele prin care rețele de putere percepute ca naționale sunt conectate la rețelele internaționale de putere militară, politică, economică și ideologică. Ca social democrat dedicat⁷ și ca gânditor pluralist, el pornește de la premisa că, în absența valorilor, științele sociale sunt oarbe, iar cunoașterea reflexivă, critică în sensul de meta-teoretică, nu este posibilă.⁸ În plus, Mann consideră că determinațiile ideologice ale cercetătorului se estompează în cercetarea fundamentală bazată pe introspecție și preocupată de explicație și strategii de inovare conceptuală. Nu același lucru se poate spune despre abordările descriptive și despre cele evaluative⁹, a căror componentă analitică este excedată de cea ideologică. Ca sociolog de centru-stânga, Mann s-a axat pe critica puterii, pe relevarea surselor de putere și pe efectele exercitării puterii în societate. Asta în contrast cu colegii săi politologi și economiști, care joacă mai degrabă roluri de consultanți ai puterii.¹⁰ Roluri care, trebuie spus, sunt totuși compatibile cu sociologia publică ori cu cea care livrează expertiză pentru zona politicilor publice, dar mai puțin compatibile cu sociologia profesională și cu cercetarea fundamentală.¹¹ Dincolo de elementele de mai sus, ce atrage la Michael Mann este viziunea sa sociologică apropiată de cea a lui Max Weber. Una care respinge legile transistorice, de respirație pozitivistă, în favoarea explicației istorice, contextuale și cu caracter contingent.¹² Mann este deci adeptul unei sociologii relaționiste¹³, iar nu a uneia substanțialiste. A unei sociologii axate pe transfenomenalitate¹⁴, respectiv pe explorarea mecanismelor cauzale și a relațiilor dintre diferite procese, ocultate de obicei de discursul politic domi-

⁵ A se vedea Wright C. Mills, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

⁶ A se vedea Michael Mann, *The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to AD 1760*, Cambridge University Press, 1986. Ultimul volum, al patrulea, din această serie a fost publicat în 2013. A se vedea Michael Mann, *The Sources of Social Power: Globalizations, 1945-2011*, Cambridge University Press, 2013.

⁷ A se vedea Michael Mann, *Power in the 21st Century. Conversations with John A. Hall*, Polity Press, Cambridge, 2011.

⁸ Michael Burawoy, „Public Sociologies. Contradictions, Dilemmas, and Possibilities”, în *Social Forces*, Vol. 82, Nr. 4, 2004, pp. 1603-1618.

⁹ Gregor McLennan, „Sociology, Eurocentrism and Postcolonial Theory”, în *European Journal of Social Theory*, vol. 6, Nr. 1, 2003, pp. 69-86.

¹⁰ George Steinmetz, „Return to Empire. The New US Imperialism in Comparative Historical Perspective”, în *Sociological Theory*, Vol. 23, Nr. 4, 2005, pp. 339-367.

¹¹ Michael Burawoy, „Public Sociologies. Contradictions, Dilemmas, and Possibilities”, în *Social Forces*, Vol. 82, Nr. 4, 2004, pp. 1603-1618.

¹² George Steinmetz (ed.), *Sociology & Empire. The Imperial Entanglements of a Discipline*, Duke University Press, 2013.

¹³ A se vedea Mustafa Emirbayer, „Manifesto for a Relational Sociology”, în *American Journal of Sociology*, Vol. 103, Nr. 2, 1997, pp. 281-317.

¹⁴ Colin Wight, „State agency. Social action without human activity?”, în *Review of International Studies*, Vol. 30, 2004, pp. 269-280.

nant. Unul axat de regulă pe ontologii unidimensionale, pe cauzalități simpliste și simultan totalizante, precum și pe explicații prin asociere, individualiste, decontextualizate și separate de vulnerabilitățile politice, economice și ideologice de lungă durată. Transfenomenalitatea nu poate fi însă surprinsă fără concepte și teorii ancorate empiric. În secțiunea următoare prezint câteva contribuții ale sociologiei istorice la surprinderea transfenomenalității în relațiile internaționale.

Importanța sociologiei istorice pentru relațiile internaționale

Două obiective îmi propun în această scurtă secțiune. În primul rând, să menționez punctele de contact între sociologia istorică și relațiile internaționale. În al doilea rând, să argumentez că sociologia istorică, cu preocuparea sa pentru meta-teorie și metodologii post-pozitiviste, poate oferi o imagine nouă, mai sofisticată și astfel mai apropiată de complexitatea relațiilor internaționale, puternic simplificate de paradigma dominantă din domeniu, respectiv neorealismul.

Sociologia istorică și relațiile internaționale? Există vreo legătură între cele două domenii? Există, în primul rând din perspectiva preocupărilor pentru stat. Statul, pe care îl conceptualizez ca blocuri de putere aflate în competiție pentru a controla capacități și resurse administrative a căror calitate depinde de evoluția istorică specifică a statului respectiv, este elementul central în jurul căruia pivo-tează întregul domeniu al relațiilor internaționale. Lucrurile se prezintă similar pentru sociologia istorică, cu diferența majoră că aici existența și evoluția statului nu pot fi disociate de existența imperiului. Ca atare, sociologia istorică a statului este de fapt sociologia istorică a imperiului.¹⁵ Premisa sociologiei istorice este aceea că, deși statul constituie forma dominantă de organizare politică în contemporaneitate, imperiul a fost cea mai longevivă matrice politică din istoria umanității. Drept urmare, capacitatea administrativă a statului și o serie de atribute intangibile, precum legitimitatea, coerența instituțională și subcultura strategică dominantă, nu pot fi înțelese în afara interacțiunii istorice, de lungă durată, dintre statul de interes și imperiul sau centrul de putere dominant la nivel regional, în momente diferite ale istoriei. Sociologia istorică este preocupată și de modul în care statele contemporane combină practici naționale cu practici imperiale, precum și de consecința acestui fapt: politica internațională nu a fost și nu este anarhică, așa cum susține o premisă centrală a neorealismului. Din cauza – sau poate datorită – organizațiilor imperiale și supraviețuirii practicilor acestora în contemporaneitate, politica internațională a fost și este *ierarhică*. Dar marcată de perioade de interregnum, atunci când un centru de putere dominant este înlocuit de altul.

Numitorul comun la care par să fi ajuns sociologii istorici preocupați de cercetarea imperiului, imperialismului și colonialismului, este că statul reprezintă centrul de coordonare logistică a imperiului. Cunoscut în România mai degrabă

¹⁵ A se vedea George Steinmetz (ed.), *Sociology & Empire. The Imperial Entanglements of a Discipline*, Duke University Press, 2013, pp. 43-44.

ca teoretician al statului, capitalismului și birocrăției, Max Weber a fost mai degrabă un sociolog istoric al imperiului. În *Economie și societate*, Weber precizează că declinul Imperiului Roman s-a produs mai ales din cauze militare și economice, ca urmare a deprofesionalizării armatei și a sufocării acumulării primitive de capital prin mutarea comerțului imperial dinspre zona de coastă și periferiile imperiale către zona de *hinterland*. Resursele necesare proiecției de putere a Romei către periferie au fost diminuate de aceste procese și mai puțin de invaziile barbare și de apariția creștinismului. De acțiunea structurilor imperiale a fost preocupat prin ricoșeu și un sociolog istoric din România. Este vorba despre Henri H. Stahl. Pentru el, tema majoră de interes a fost evoluția proprietății devălmașe și a obștilor sătești în Țara Românească și Moldova de-a lungul secolelor în raport cu variațiile survenite în regimul politic local, în structura imperială dominantă, precum și în capacitatea fiscală și administrativă a statelor de substituție locale. Pentru Michael Mann, sociologia istorică a globalizării explorează cele mai importante componente ale acesteia: capitalismul, statul-națiune și imperiul.¹⁶

Respingerea naționalismului metodologic și a viziunii statului ori societății de tip container, izolată sau puțin influențată de procesele externe, regionale și globale, constituie o a doua apropiere dintre sociologia istorică și relațiile internaționale¹⁷. O scurtă precizare aici! Naționalismul metodologic nu are legătură cu naționalismul politic. Dincolo de sensul precizat mai sus, naționalismul metodologic este o prejudecată metodologică, naturalizată și deci inconștientă în covârșitoarea majoritate a cazurilor, prin „metodologie” înțelegând aici soluție pentru rezolvarea unei probleme de cercetare. Cauzele naționalismului metodologic pot fi multiple. Poate fi vorba de o asumție metodologică dominantă în câmpul științelor sociale dintr-o țară la un moment dat, după cum poate fi vorba de decolonizarea epistemică redusă a acestor științe sociale. Naționalismul metodologic a fost corectat în câmpul relațiilor internaționale de realismul neoclasic, care susține că factori subsistemici (calitatea instituțiilor, capacitatea statului, subcultura strategică dominantă, tipul dominant de acumulare de capital și chiar calitatea democrației) nu doar că sunt influențați de factorii sistemici (interesele politice și economice ale puterii dominante din punct de vedere militar la nivel regional, tipul dominant al acumulării de capital la nivel regional, crizele internaționale sau regionale de tipul recesiunii economice sau revoluțiile politice etc.), dar totodată primii pot filtra influențele celor din urmă. Desigur, cum sunt „traduse” pe plan intern presiunile internaționale variază de la țară la țară. Prejudecata naționalismului metodologic este relevată de Paul H. Stahl în *Cum s-a stins Țara Vrancei*¹⁸. Nu numai că autoritățile vremii au cenzurat publicarea cercetărilor despre manifestările politice din Nerej în monografia cu același nume care

¹⁶ A se vedea Michael Mann, *Power in the 21st Century. Conversations with John A. Hall*, Polity Press, Cambridge, 2011.

¹⁷ Lucia Pradella, „New Developmentalism and the Origins of Methodological Nationalism”, în *Competition and Change*, Vol. 18, Nr. 2, 2014, pp. 180-193.

¹⁸ A se vedea Paul H. Stahl, *Cum s-a stins Țara Vrancei. Nereju, sat din Vrancea*, Editura Paideia, București, 2002.

apărea în trei volume în străinătate în 1938. Dar acțiunea culturală a echipelor gustiene ignora complet în anii '30 modul în care companiile forestiere din Austria, în procesul acumulării prădalnice de capital, distruseseră proprietatea devălmașă și pădurile Vrancei, cu consecințe dezastruoase din punct de vedere ecologic. Desigur, la distrugerea proprietății devălmașe nu trebuie să uităm a adăuga contribuția factorilor interni, precum reformele legislative și constituționale.

Așa cum sociologia istorică este preocupată de procesele de „internaționalizare a statelor“, prin care centre imperiale își impun propriile elite în zona politică, administrativă și de *business*, cu sau fără negocieri cu elitele din statele de interes, relațiile internaționale au explorat modul în care elementele subsistemice, precum subcultura strategică dominantă, capacitatea statului ori tipul dominant de *leadership* politic, au ecranat practici imperiale precum cele descrise mai devreme. În al treilea rând, realismul critic, ca metodologie postcolonială, critică atât față de individualismul metodologic, cât și față de holismul metodologic, constituie un alt punct de confluență între sociologia istorică și relațiile internaționale. Realismul critic respinge conceptualizările sistemice, bazate de regulă pe ontologii simpliste care au tendința de a simplifica realități complexe precum stat, capitalism, societate, civilizație etc. Ca atare, realismul critic respinge abordările substanțialiste în favoarea unora relaționale, axate pe interacțiunea agent-structură (context). Respinge, de asemenea, și explicația bazată pe variabile, ca reprezentări simplificate ale unor realități sofisticate, în favoarea mecanismelor cauzale și a logicii retroductive. Pentru Michael Mann, societățile nu sunt sisteme și nici totalități, perspectivă valabilă și pentru state. Societățile sunt formate din multiple rețele de putere socio-spațiale, care se întretaie și se suprapun.¹⁹ Respingând abordările holiste, dar și pe cele individualiste, Mann explorează puterea și mecanismul deciziei la intersecția surselor de putere militară, politică, economică și ideologică. Schimbarea istorică și politică apare atunci când o sursă prevalentă de putere este înlocuită de o alta, precizează Mann.

Ce contribuții poate avea sociologia istorică la o mai bună înțelegere a relațiilor internaționale? Sublinierea importanței istoriei într-un domeniu mai degrabă certat cu studiul istoriei constituie prima contribuție a sociologiei istorice. Când spun că relațiile internaționale sunt certate cu istoria, mă refer la instrumentalizarea istoriei de către principalele paradigme din domeniu pentru a confirma teorii ale prezentului. Cercetarea istorică, întreprinsă cu abordările specifice sociologiei istorice, nu doar că poate perfecționa teoriile majore din relațiile internaționale și construi noi agende de cercetare. Poate contribui totodată și la o mai bună înțelegere a prezentului, prin primenirea relațiilor internaționale de ceea ce John Hobson²⁰ denumește *cronofetishism* și *tempocentrism*, două maladii metodologice ale relațiilor internaționale de tip anistoric. Prima maladie metodologică, *cronofetishismul*, se referă la deprinderea de a explica prezentul exclusiv prin intermediul prezentului. Izolarea prezentului de trecut duce la reificare, adică

¹⁹ John A. Hall, Ralph Schroeder, *An Anatomy of Power: The Social Theory of Michael Mann*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 72.

²⁰ Stephen Hobden, John M. Hobson (eds), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

la simplificarea excesivă a unui proces prin definiție complex. Iar un exemplu elocvent în această direcție îl constituie înțelegerea corupției, atât la nivel de politică publică îndreptată împotriva acesteia, cât și la nivel de cercetare fundamentală care alimentează conceptual politica publică în discuție. Astfel, ca fenomen, corupția ține exclusiv de prezent, iar prin intermediul naționalismului metodologic corupția apare ca fenomen exclusiv intern, într-un mod complet izolat de presiunile rețelelor de putere transnaționale din zona economică, politică, militară și ideologică.

Pentru sociologia istorică, explorarea procesului de *state-building* în afara interacțiunii de lungă durată (secole) dintre un centru de putere local și un centru de putere imperial nu are sens. Ca atare, pentru că sociologia istorică a statului corelează cu sociologia istorică a imperiului, se poate observa că practicile de corupție, înțelese ca stimulare a informalității, au fost încurajate și de agenți imperiali, dar și de agenți locali. Primii nu aveau interesul construirii unui centru de putere coerent și autonom față de solicitările militare, politice și economice ale imperiului. De asemenea, agenții interni nu au dorit dezvoltarea unor capacități instituționale moderne, precum cea fiscală, de taxare, prin intermediul cărora extorcarea imperială să fie mai eficientă. Pe scurt, practicile de stimulare a informalității nu sunt exclusiv interne și nu țin doar de actualitate. Ele au reverberat de-a lungul istoriei între metropolă și periferie, atât într-un sens cât și într-altul. Interacțiunea metropolă-periferie în materie de practici informale constituie, iată, o direcție de cercetare prin care sociologia istorică poate explica reproducerea corupției prin interacțiunea stat-centru imperial pe durată lungă, România aflându-se în interacțiune constantă cu diferite centre imperiale de-a lungul istoriei sale. O astfel de cercetare ar putea releva că, în realitate, corupția a fost chiar o practică de construcție a statalității în România, stimulată de presiuni externe și de vulnerabilități structurale interne, precum și de agenți interni care au exploatat ca oportunitate, adică în favoarea lor și a anumitor grupuri de interese, aceste vulnerabilități structurale întinse pe durată lungă.

O altă manifestare a *cronofetișismului* este iluzia imutabilității, respectiv iluzia că prezentul nu se poate modifica. Să ne amintim colosala surpriză a gânditorilor neorealiști americani atunci când a avut loc demantelarea Uniunii Sovietice, în 1991, la intersecția factorilor sistemici (internaționali) și a factorilor subsistemici (locali). Științele sociale nu fac prognoze, aceasta este doar o iluzie pozitivistă derivată din asimilarea științelor sociale cu științele naturale. Asimilare care a întreținut – și încă întreține – iluzia controlului societăților periferiale, livrată de paradigma pozitivistă dezvoltată în centrele imperiale. Marca științelor sociale este explicația *post festum*, nu prognoza. Sub iluzia imutabilității prezentului, Francis Fukuyama publică în 1992 celebrul eseu despre sfârșitul istoriei, potrivit căruia hegemonia americană și, totodată, hegemonia liberală, nu vor mai suferi schimbări fundamentale pe durată lungă. Fukuyama confunda însă primatul strategic, militar, de tip unilateral, al unei superputeri, cu hegemonia. Care implică obligația hegemonului de a respecta reguli fundamentale și de a livra bunuri publice, precum securitatea și prosperitatea, în schimbul supunerii puterilor secundare. Multipolaritatea asimetrică a prezentului este încă favorabilă unei

Americii intrate în proces de disoluție hegemonică din anul 2003, odată cu invadarea Irakului, proces accelerat de ascensiunea Chinei, de consecințele războaielor din Irak și Afganistan, de Criza Economică din 2008, de politica tranzațional-unilaterală a administrației Trump, precum și de incapacitatea acestei administrații de a soluționa rapid, în acord cu promisiunile electorale, Războiul din Ucraina.

Dar multipolaritatea asimetrică a prezentului este net diferită de proiecția ideologică din 1992, care l-a făcut celebru pe un Francis Fukuyama înșelat de prejudecata metodologică numită iluzia imutabilității. Experiența istorică arată că, indiferent de poziția de putere a unui imperiu, contestarea internă și internațională a acestuia, laolaltă cu gafele strategice comise de elita dominantă, duc la erodarea legitimității și capacității acestuia de a instituționaliza ordinea (*nomos*).

Tempocentrismul, o altă maladie metodologică a relațiilor internaționale certate cu istoria, proiectează cronofetișismul asupra trecutului. Astfel, o viziune reificată asupra istoriei exclude rupturile, discontinuitățile și contingenta specifică proceselor istorice. *Tempocentrismul* invită la abordări teleologice (evenimente care se produc prin necesitate), precum și la cunoașterea prin asociere, cea mai slabă formă de cunoaștere, dar cu implicații politice importante. Semnificativă este în acest sens „axioma” Capcanei lui Tucidide proiectată de Graham Allison²¹ asupra competiției strategice Statele Unite-China pentru hegemonie în Asia de Est. Gândirea teleologică din spatele Capcanei lui Tucidide se bazează pe asumptii neorealiste care elimină influența factorilor interni, printre care capacitatea elitelor din cele două state de a detensiona situația prin negocieri politice. În plus, logica neorealistă pe care este construită Capcana lui Tucidide corespunde doar unei subculturi strategice din Statele Unite, cea a realiștilor ofensivi. Totodată, așa cum subliniază Amitav Acharya²², această logică nu este în acord cu paradigma dominantă a *establishmentului* din China, care profită de instituții ale puterii americane din Asia de Est, precum controlul asupra căilor maritime. După Amitav Acharya, Capcana lui Tucidide constituie doar o linie discursivă și atât. Prevalentă ar fi colaborarea dintre China și Statele Unite pe anumite dosare legate de Asia de Est, o colaborare care nu exclude confruntarea în alte dosare.

Dincolo de readucerea istoriei în câmpul relațiilor internaționale, sociologia istorică este fundamentală pentru dezvoltarea relațiilor internaționale din așa-numitele puteri secundare, așa cum este și România. În aceste țări, care nu-și pot rezolva problemele de securitate fără asistența militară a unei mari puteri, dominația paradigmatelor eurocentrice riscă să transforme cercetarea relațiilor internaționale într-un exercițiu ideologic care justifică raporturile de putere favorabile marilor puteri.²³ Aceste puteri secundare nu vor fi capabile în primul

²¹ A se vedea Graham Allison, *Capcana lui Tucidide. Mai pot evita Statele Unite și China războiul?*, Ed. Corint, București, 2022.

²² A se vedea Amitav Acharya, *Divergent Worlds. What the Ancient Mediterranean and Indian Ocean Can Tell Us About the Future of International Order?*, Yale University Press, 2025.

²³ John M. Hobson, „The Twin Self-Delusions of IR: Why Hierarchy and Not Anarchy Is the Core Concept in IR”, în *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 42, Nr. 3, 2014, pp. 557-575.

rând să-și definească, iar abia în al doilea rând să-și apere interesele strategice, fără să capete voce teoretică în relațiile internaționale prin articularea propriilor concepte de securitate, derivate din propriile experiențe istorice în raport cu diferitele imperii, o necesitate conceptual-metodologică subliniată de Stanley Hoffman²⁴ încă din anii '70 ai secolului trecut. În logica de mai sus, Mohammed Ayoob propune conceptul de *realism subaltern* pentru a decela „natura esențială a categoriilor de state subalterne”²⁵. Ce vrea să spună Ayoob se află în strânsă legătură cu o aserțiune exprimată mai devreme: sociologia istorică a statului este de fapt sociologia istorică a imperiului. Mai exact, natura esențială a statelor subalterne relevată de realismul subaltern evidențiază vulnerabilitățile structurale de lungă durată ale acestor state, derivate și reproduse de agenți locali prin interacțiunea sistematică cu centre imperiale și practicile acestora. Pentru Ayoob, vulnerabilități structurale precum capacitatea administrativă a statului și legitimitatea statului pot fi îmbunătățite prin interacțiunea cu centrele imperiale informale, dar niciodată aduse la standardele instituționale – și de putere – din metropolă. Ayoob se inspiră din Theda Skocpol, una dintre cele mai importante voci din al doilea val al sociologiei istorice, axat pe studiul statului, revoluțiilor și capitalismului. Și care pune accentul pe corelația dintre factorii externi și factorii interni pentru a revela legătura dintre război și pace, precum și pe impactul balanței de putere regionale asupra procesului de construcție a statului. Realismul subaltern nu respinge realismul clasic, în acord cu logica potrivit căreia e ridicol să crezi că subalternii pot fi antihegemonici sau că pot ieși de sub influența hegemonului. Dimpotrivă, înțelegerea vulnerabilităților structurale ale puterilor secundare are legătură cu premisele realismului clasic, respectiv statism, supraviețuire și auto-întrajutorare în politica internațională.

Imperiul incoerent

Imperiul incoerent, lucrare publicată în două ediții, în anul 2003 și în anul 2005, constituie corolarul empiric al acestui eseu teoretic. Autorul lucrării, Michael Mann, se identifică ca sociolog istoric care a scris despre natura puterii vreme de două decenii. În plină invazie americană a Irakului, una începută în anul 2003, Mann expune transformarea Statelor Unite dintr-un imperiu benevolent într-unul militarist, precum și trecerea de la practicile imperiului informal, specifice unui centru de putere care controlează un teritoriu îndepărtat în mod indirect, mai ales prin strategii geoeconomice, la practicile imperiului teritorial. Acestea din urmă amintesc de practicile coloniale clasice, prin care un imperiu controla direct, îndeosebi din punct de vedere militar, un alt teritoriu. Să reținem deci că lucrarea a fost publicată în anii 2003 și 2005. Retragera americană din Irak s-a produs treptat până în anul 2011, pentru ca trupele americane să revină în Irak în anul 2014, în contextul emergenței Statului Islamic, urmând o nouă

²⁴ Stanley Hoffman, „An American Social Science: International Relations,” în *Daedalus*, Vol. 106, Nr. 3, 1977, pp. 212-241.

²⁵ Mohammed Ayoob, „Inequality and Theorizing in International Relations. The Case for Subaltern Realism”, în *International Studies Review*, Vol. 4, Nr. 3, 2002, pp. 27-48, p. 41.

retragere în 2021. Preocupat de explicație, iar nu de prognoză, Michael Mann estima încă din anul 2003 că Statele Unite ale Americii nu vor putea să pacifice Irakul. Deși au dovedit că dețin resursele militare cu ajutorul cărora pot demantela rapid un stat slab ca Irakul, deja erodat de Războiul din Golf din 1991, politicienii și strategii americani n-au înțeles, în 2003, că pacificarea Irakului și transformarea acestuia într-o democrație funcțională în raport cu dezideratul *Freedom Agenda* necesita o combinație de putere militară, economică, politică și ideologică. Washingtonul nu a deținut acest mix de putere în Irak. Fără aliați locali, Statele Unite au fost de la bun început lipsite de putere politică în Irak. Cu o susținere internațională precară, manifestată prin intermediul unei *coalition of the willing* improvizate, și prin stimularea sectarismului religios pe plan intern, Statele Unite au pierdut și justificarea morală a războiului, respectiv puterea ideologică. Bazându-se doar pe puterea militară și economică, dar cu restanțe importante în materie de putere politică și de putere ideologică, Statele Unite nu vor putea pacifica Irakul, prognoza Michael Mann în prefața celei de a doua ediții a lucrării apărută în anul 2005.

După cum spuneam, rolul cercetătorului nu este acela de a construi prognoze, ci de a explica și de a formula probleme de cercetare. Legat de acest ultim aspect, deși situațiile nu seamănă între ele, în sensul că este aliata unei țări implicate într-un război de apărare, are Uniunea Europeană resursele militare, politice, economice și ideologice pentru reconstrucția Ucrainei? E puțin probabil ca sociologia istorică și cercetarea relațiilor internaționale din această perspectivă să dețină vreun rol în procesul de reconstrucție a Ucrainei. În pofida acestui fapt, sociologia istorică poate construi probleme de cercetare legate de procesul de refacere a statului vecin, plecând de la premisa că succesul Uniunii Europene în acest demers va fi condiționat de un mix de tipuri de putere. Și că puterea militară și puterea economică, deși necesare, nu vor fi și suficiente pentru reconstruirea Ucrainei ca stat rezilient și democrație funcțională. Problema de fond a Statelor Unite, după Michael Mann, a constituit-o recrudescența militarismului, stimulat de 11 Septembrie 2001, dar și de numeroșii neoconservatori din administrația prezidențială. Adepți ai discursului moral care a descurajat compromisul și pragmatismul, atât pe plan intern, cât și pe plan internațional, e probabil că aceștia nu vor fi eficienți în războiul împotriva terorismului, precizează Mann. Dimpotrivă, fundamentalismul politico-religios al administrației George W. Bush ar putea stimula terorismul și împiedica astfel Statele Unite să restabilească un *nomos* (ordine) neoliberal, aspect vădit atât de Criza Economică din 2008, cât și de doctrina *leading from behind* a administrației Obama, care face un pas în spate la nivel internațional pentru a reface imaginea Americii, alterată mai ales în Orientul Mijlociu, după excesele administrației Bush. Militarismul Statelor Unite și implicit narațiunea necesității războiului pentru pace vor transforma America într-un imperiu incoerent, avertiza Mann acum două decenii.

Ce nu oferă Mann în *Imperiul incoerent*, este o conceptualizare a imperiului, ceea ce nu prea are sens pentru sociologia istorică preocupată de teoria socială și inovația conceptual-metodologică. În acest sens, Mann revine cu o contribuție

în *Canadian Review of Sociology* în 2008²⁶. O contribuție pe care o rafinează pentru excepționala lucrare *Sociology & Empire. The Imperial Entanglements of a Discipline*, apărută în anul 2013 sub coordonarea lui George Steinmetz, probabil cel mai important sociolog istoric al imperiului în tradiția istoristă a lui Max Weber. Tipologia imperiului avansată de Michael Mann în *Canadian Review of Sociology* se bazează, pe de o parte, pe formula puterii – putere militară, putere economică, putere politică, putere ideologică – utilizată de autor în cercetările de sociologie istorică, iar, pe de altă parte, ca orice teoretician care se respectă, respectiv care construiește teorie acordată cu datele empirice, Mann se raportează la experiența Statelor Unite ale Americii din perspectiva practicilor imperiale ale Washingtonului din ultimele trei sute de ani. El trasează câteva diferențe centrale între imperiul direct, imperiul indirect, imperiul informal și hegemonie. Cea mai importantă este aceea potrivit căreia procesul de transformare a imperiului direct în hegemon implică limitări succesive în utilizarea puterii militare. Adică, pe scurt, cumpătare strategică (*strategic restraint*). Acesta este exact comportamentul la care Washingtonul renunță începând cu invazia din Irak din 2003, cu consecințele care se văd în contemporaneitate.

Imperiul direct și imperiul indirect au implicat colonii, ceea ce nu s-a mai întâmplat în cazul imperiului informal și al situației hegemonice. Practica centrală a imperiului direct este cucerirea de teritorii prin mijloace militare, teritorii care sunt atașate unui *heartland* spațial. Este ceea ce au făcut Statele Unite ale Americii în intervalul 1783-1883, când Washingtonul își proclamă independența politică față de Londra, încorporează Florida, Texasul și California și decimează între patru și nouă milioane de indigeni, proces decriptat de Mann în lucrarea *The Darkside of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing*, lucrare publicată în anul 2005. Imperiul indirect apare atunci când centrul imperial limitează suveranitatea politică a periferiilor din care extrage resurse de diferite feluri. Suveranitatea politică a periferiilor nu este anulată complet, este doar limitată. Ceea ce înseamnă că elitele compradoare din aceste arealuri, a căror acumulare prădalnică de capital este stimulată din metropolă în detrimentul propriilor populații și, simultan, construirii de instituții pe criterii strategice, au o anumită marjă de negociere. Adică libertatea de a face și politică, nu doar administrație. Suveranitatea limitată a fost recunoscută de Statele Unite ale Americii tuturor statelor din America Centrală și de Sud în perioada 1848-1914, în care s-a construit imperiul indirect al Washingtonului în emisfera vestică. În acest mod, Statele Unite au devenit singurul hegemon regional din perioada modernă, precizează John J. Mearsheimer, poziție strategică pe care nu a deținut-o nici Uniunea Sovietică și, cel mai probabil, nu o va obține nici China.

În cazul imperiului informal, practicile geoeconomice devin prevalente în raport cu cele geopolitice. Ultimele nu dispar, dar utilizarea forței pentru atingerea de obiective politice devine secundară în raport cu utilizarea instrumentelor economice pentru realizarea obiectivelor politice. Utilizarea forței militare

²⁶ Michael Mann, „American Empires. Past and Present“, în *Canadian Review of Sociology*, Vol. 45, Nr. 1, 2008, pp. 7-50.

în mod precis și în intervenții de scurtă durată (*gunboat*), subcontractarea coerciției în favoarea elitelor compradoare din periferie (*proxies*) și *programele de ajustare structurală* prin intermediul cărora sectoarele strategice – industrie înalt tehnologizată, producția de energie, telecomunicații, poșta, sector bancar, infrastructura strategică etc. – sunt privatizate reprezintă principalele practici ale imperiului informal. Care renunță astfel la practicile teritoriale, de tip colonial. Hegemonia, ultima fază de manifestare a imperiului, apare atunci când un grup de state recunoaște legitimitatea centrului imperial, cu condiția ca acesta din urmă să respecte câteva reguli fundamentale și să livreze puterilor secundare bunuri publice precum securitate, prosperitate și libertatea utilizării bunurilor publice globale, precum rutele aeriene, navale și spațiale. Hegemonia americană s-a manifestat doar în raport cu statele occidentale, cele incluse de Donald Rumsfeld, în 2003, în Vechea Europă. O Europă Veche care contesta legitimitatea invaziei americane din Irak, laolaltă cu utilizarea forței militare în lupta împotriva terorismului. Prin urmare, imperiul Statelor Unite ale Americii nu a fost niciodată hegemonic, ci mai degrabă unul prin definiție contestat în America Latină, în Orientul Mijlociu și în Asia de Est. Motivul este evident. Dacă în Asia de Est Statele Unite s-au manifestat mai degrabă ca imperiu informal cu accent pe practicile de ajustare structurală, în Orientul Mijlociu și în America Latină a fost combinată practica intervențiilor militare cu practica susținerii satrapilor locali din regimuri politice prezentate de propagandă ca fiind mai degrabă autoritare decât totalitare. Tipologia oferită de Mann pentru cercetarea imperiului și a practicilor imperiale este în mod evident în răspăr cu narațiunea vulgară – întâlnită și în discursul academic – despre imperiu, în care acesta este înțeles exclusiv din perspectiva practicilor imperiului direct, de tip teritorial. În contemporaneitate, statul-națiune cu suveranitate limitată coabitează deci cu diferitele practici ale imperiului informal, de tip postcolonial. Iar elita guvernantă, în funcție de o serie de capacități interne, poate negocia spațiul politic sau spațiul de dezvoltare cu elita imperială, de factură transnațională.

Mann revine cu o nouă conceptualizare a imperiului în 2013, în lucrarea *Sociology & Empire. The Imperial Entanglements of a Discipline*. De data aceasta, inovația constă în utilizarea unei tipologii cu cinci dimensiuni, în loc de cele patru prezentate publicului în anul 2008. Mann păstrează categoriile de imperiu direct, imperiu indirect și imperiu informal, precum și hegemonia. Adaugă însă categoria imperialismului economic. În acest caz, imperiul rămâne informal, deci neteritorial și postcolonial, dar geoeconomia înlocuiește complet geopolitica. Mai exact, strategia militară este înlocuită complet de strategia geoeconomică pentru atingerea unor obiective politice. Noutatea adusă de Mann e destul de dificil de verificat empiric, în condițiile în care imperiul informal utilizează și abordări geopolitice, și abordări geoeconomice. În *Sociology & Empire*, Mann reușește să demonstreze că decizia invadării Irakului a fost luată de imperiaștii neoconservatori din administrația Bush. Spre paradoxala stupefacție a marilor producători de petrol din Statele Unite, îngrijorați de impactul pe care invazia militară, precum și politicile neoliberale radicale de privatizare a producției irakiene de petrol le-ar fi putut avea asupra prețului petrolului, în sensul pericolului

de prăbușire a acestuia. Marea problemă a imperialismului american, dincolo de militarismul său nesăbuit, e că publicul global nu prea mai știe nimic despre imperialismul sovietic, nazist, japonez sau britanic, ale căror practici erau mult mai rele decât cele americane, atât din perspectiva exploatării economice, dar mai ales din perspectiva nerespectării drepturilor omului. În fraza de mai sus, Mann oferă o perspectivă evaluativă care nu are nicio legătură nici cu explicația științifică în general și nici cu explicațiile oferite în lucrările sale. Evaluările sunt prin excelență subiective și ideologizate, ceea ce înseamnă că, pentru un moment, spiritul critic îi joacă o festă lui Mann. Care traversează pentru scurt timp granița dintre științele sociale și politică, situându-se de partea celei din urmă.²⁷

În *Despre războaie*²⁸, ultima „ispravă” a lui Michael Mann în materie de sociologie istorică aplicată în domeniul relațiilor internaționale, este abordată chestiunea raționalității războiului. Printr-o abordare inovativă, respectiv sociologia istorică de tip comparativ aplicată diacronic, la nivelul mai multor regiuni geografice, Mann arată că, deși există un element rațional al războiului, acesta este ancorat și, simultan, camuflat de sisteme ideologice, structuri sociale și culturale, precum și de emoțiile elitei guvernante. Combinația de mai devreme împinge decizia politică a elitelor de a porni și de a continua războaie în zone care nu mai au nicio legătură cu raționalul. Acesta e motivul pentru care câștigătorii războaielor, atunci când apar, provin preponderent din zona elitelor. Și a producătorilor de armament! De ce studiază un sociolog istoric războiul, o temă de interes major pentru relațiile internaționale? Pentru a-i afla cauzele, pentru a stabili dacă e ceva rațional în decizia elitelor de a porni un război, pentru a observa ce știe publicul despre un război – știe de regulă ce îi comunică elitele –, pentru a înțelege dacă există un declin al războiului după a Doua Conflagrație Mondială, pentru a obține date despre cum oameni normali sunt socializați să participe la război ca militari și să accepte riscurile majore ale războiului. Nu în ultimul rând, pentru a înțelege cum diferitele tipuri de imperii utilizează războiul. Mann precizează că imperiile directe utilizează războiul în scop de jaf și cucerire, în contrast cu imperiile informale, care mai mult amenință cu recursul la forța militară. Iar atunci când o utilizează, forța militară este precis direcționată și pentru intervale scurte de timp.

Concluzie

În termeni generali, sociologia istorică poate readuce nu doar istoria în cercetarea relațiilor internaționale, ci și metodologii postpozitiviste precum realismul critic. Această contribuție poate deschide noi direcții de cercetare și rafina paradigmele dominante, mă refer în special la neorealism. După cum poate oferi

²⁷ Îmi mulțumesc reviewer-ului textului pentru observația pertinentă de a nu mă fi raportat critic la evaluarea prin definiție politică a lui Mann, prin care acesta consideră că practicile imperiale ale Statelor Unite sunt calitativ superioare practicilor imperiilor moderne. E greu de crezut că populația civilă din orașele irakiene bombardate de aviația americană în timpul celui de-al doilea război din Golf, demarat în 2003, ar fi acceptat evaluarea lui Mann.

²⁸ Michael Mann, *On Wars*, Yale University Press, London, 2023.

o imagine mai precisă asupra unei politici mondiale dominate mai curând de principiul ierarhiei decât de cel al anarhiei. Acest al doilea principiu, și simultan premisă fundamentală a paradigmei realiste, nu trebuie ignorat, întrucât o anarhie mai degrabă simulată produce efecte în special în perioadele de interregnum, în care fie este înlocuită ordinea instituționalizată de un centru imperial, fie aceasta se diluează, iar agenții, ideile și practicile unei noi ordini creează tensiuni și fricțiuni înainte de a se instaura. Totodată, sociologia istorică readuce problematica imperiului în cercetarea relațiilor internaționale, cu accent pe diversitatea practicilor imperiului informal, care acționează în contemporaneitate mai degrabă prin constrângeri geoeconomice decât geopolitice, excepție făcând Războiul din Ucraina, unde Federația Rusă revine la practicile coloniale ale imperiului teritorial. Problematica imperiului este de importanță fundamentală pentru cercetarea proceselor de construcție a propriilor state de către puterile secundare, printre care și România. Aceste state, care au nevoie de asistență militară din partea unei mari puteri pentru a-și asigura securitatea, s-au format și sunt reproduse prin interacțiunea sistematică cu practici imperiale care au devenit mai puțin coercitive pe măsura avaturilor imperiului, de la imperiu direct la imperiu informal, de la imperiu informal la hegemonie și putere structurală. Pentru puterile secundare, sociologia istorică a statului este sociologia istorică a imperiului. Mai mult decât atât, prin accentul pus pe adaptarea conceptelor eurocentrice la experiențele instituționale și geopolitice specifice puterilor secundare, sociologia istorică subliniază necesitatea inovației teoretice în cercetarea relațiilor internaționale din aceste state. Inovația teoretică, concretizată în elaborarea de concepte strategice specifice, poate dezvolta mai eficient interesele strategice ale acestor state. De asemenea, acest tip de inovație poate constitui premisa vocii și individualității strategice a acestor state la nivel regional și internațional. Dacă puterile secundare utilizează exclusiv paradigmele dominante din relațiile internaționale, atunci mediul academic și politic din aceste state nu va face altceva decât să raționalizeze raporturile de putere oricum favorabile marilor puteri.

Lucrările lui Michael Mann sunt utile pentru domeniul relațiilor internaționale mai ales din punctul de vedere al perspectivei interdisciplinare despre putere cu care operează acesta. În definitiv, sursele puterii, exercițiul și efectele puterii constituie o preocupare majoră pentru domeniul relațiilor internaționale. Iar Mann se concentrează pe efectele pe care le produce combinația de putere militară, politică, economică și ideologică. Un alt aspect care merită subliniat este acela că, în pofida prejudecății sale social-democrate, din care decurge ideea că puterea economică și puterea militară au propriul lor determinism și că deci sunt preeminente în raporturile cu puterea politică și cu puterea ideologică, Mann respinge ideea că ultimele două sunt lipsite de influență în raport cu primele. Deci Mann nu este sedus de determinisme marxiste facile și, pe urmele lui C. Wright Mills, consideră că, mai ales în perioadele de interregnum, de schimbare structurală socială și politică, puterea ideologică și puterea politică pot fi prevalente în raport cu puterea militară și cu cea economică. Naționalizarea marilor bănci americane în anul 2008, în contextul Crizei Financiare, și narațiunile strategice manufacturate la acel moment, care au transformat haosul în ordine, sunt un exemplu în acest sens.

BIBLIOGRAFIE

- Acharya, Amitav (2025), *Divergent Worlds. What the Ancient Mediterranean and Indian Ocean Can Tell Us About the Future of International Order?*, Yale University Press.
- Allison, Graham (2022), *Capcana lui Tucidide. Mai pot evita Statele Unite și China războiul?*, Ed. Corint, București.
- Ayoob, Mohammed (2002), „Inequality and Theorizing in International Relations. The Case for Subaltern Realism“, în *International Studies Review*, Vol. 4, Nr. 3, pp. 27-48.
- Burawoy, Michael (2004), „Public Sociologies. Contradictions, Dilemmas, and Possibilities“, în *Social Forces*, Vol. 82, Nr. 4, pp. 1603-1618.
- Emirbayer, Mustafa (1997), „Manifesto for a Relational Sociology“, în *American Journal of Sociology*, Vol. 103, Nr. 2, pp. 281-317.
- Hall, John A., Ralph Schroeder (2006), *An Anatomy of Power. The Social Theory of Michael Mann*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobson, John M. (2014), „The Twin Self-Delusions of IR: Why Hierarchy and Not Anarchy Is the Core Concept in IR“, în *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 42, Nr. 3, pp. 557-575.
- Hobden, Stephen, John M. Hobson (eds) (2002), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobson, John M., George Lawson (2008), „What is History in International Relations?“, în *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 17, Nr. 2, pp. 415-435.
- Hoffman, Stanley (1977), „An American Social Science: International Relations“, în *Daedalus*, Vol. 106, Nr. 3, pp. 212-241.
- McLennan, Gregor (2003), „Sociology, Eurocentrism and Postcolonial Theory“, în *European Journal of Social Theory*, vol. 6, Nr. 1, pp. 69-86.
- Mann, Michael (2023), *On Wars*, Yale University Press, London.
- Mann, Michael (2013), *The Sources of Social Power. Globalizations, 1945-2011*, Cambridge University Press.
- Mann, Michael (2011), *Power in the 21st Century. Conversations with John A. Hall*, Polity Press, Cambridge.
- Mann, Michael (2008), „American Empires. Past and Present“, în *Canadian Review of Sociology*, Vol. 45, Nr. 1, pp. 7-50.
- Mann, Michael (2003), *Incoherent Empire*, Verso, London.
- Mann, Michael (1986), *The Sources of Social Power. A History of Power from the Beginning to AD 1760*, Cambridge University Press.
- Mills, Wright C. (2000), *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, Oxford.
- Pradella, Lucian (2014), „New Developmentalism and the Origins of Methodological Nationalism“, în *Competition and Change*, Vol. 18, Nr. 2, pp. 180-193.
- Stahl, Paul H. (2002), *Cum s-a stins Țara Vrancei. Nereju, sat din Vrancea*, Ed Paideia, București.
- Steinmetz, George (2005), „Return to Empire. The New US Imperialism in Comparative Historical Perspective“, în *Sociological Theory*, Vol. 23, Nr. 4, pp. 339-367.
- Steinmetz, George (ed.) (2013), *Sociology & Empire. The Imperial Entanglements of a Discipline*, Duke University Press.
- Wight, Colin (2004), „State agency. Social action without human activity?“, în *Review of International Studies*, Vol. 30, pp. 269-280.